THE CONDITION OF THE POET AND POETRY IN THE LYRICS OF NICOLAE DABIJA

Liviu CHISCOP,
PhD Candidate, Scoala Doctorală
de Ştiinţe Lingvistice şi Literare, Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: Along with the inescapable theme of love poetry, with the patriotic lyricism that aimed at the national rebirth of Bessarabian Romanians, or the poetry of religious sentiment, poetic arts or, rather, poetry about the status of the poet and poetry is one of the major themes of Dabijian creation . In the good tradition of genre creations in Romanian literature and in the descendants of some illustrious forerunners - starting with Eminescu, Coşbuc and Goga, continuing with Arghezi, Blaga and Barbu and ending with Labiş, Stănescu or Păunescu - Nicolae Dabija transfigures lyrically, in many of his creations, definitions of poetry or thoughts regarding the status of creators of art and even stories, with subliminal horticultural intention, addressed to congeners ...

Keywords: poetry, poetics, poetic art, status, lyrics

Introducere

Conceptul de *artă poetică*. Se observă frecvent, în ultima vreme, în scrierile unor critici literari ori teoreticieni ai literaturii tendinţa de pune semnul egalităţii între conceptul de *poetică* şi cel de *artă poetică* – suprapunere de natură a genera confuzie nu doar în rândul cititorilor, ci şi în cel al specialiştilor în domeniu. Efectuarea unor delimitări conceptuale şi a unor precizări terminologice în cazul celor două noţiuni ni se pare a fi absolut obligatorie. O sursă de confuzie poate fi chiar etimologia cuvântului *poetică.* Derivat din adjectivul grecesc *poietikos,* care e înrudit cu substantivul *poietes*, „făuritor" sau „poet", termenul poetică poate sugera faptul că s-ar aplica doar poeziei. În realitate, în utilizarea sa modernă, termenul se aplică unei teorii descriptive generale a literaturii, ca atunci când Tzvetan Todorov vorbeşte de o „poetică a prozei". După cum bine se ştie, cea mai timpurie teorie a *poeticii* se găseşte în *Poetica* lui Aristotel, care este, în primul rând, un studiu al artei de a compune poezie (sinonimă cu tragedia). Teoriile moderne ale *poeticii* sunt, ca şi teoriile naratologiei, legate în principal de structuralism şi completează noţiunea aristotelică fundamentală, încercând să definească şi să descrie proprietăţile distinctive ale literaturii în genere. „În Antichitate, la Aristotel şi Horaţiu - spune Aliona Grati într-un recent *Dicţionar de teorie literară* - *poetica* desemna totalitatea normelor referitoare la arta compoziţiei în versuri, fixând sensul tradiţional al termenului ca ansamblu de reguli pentru alcătuirea unei opere literare. Poeticile clasice au un *caracter normativ,* reglementările lor privesc domenii diferite: metrică şi versificaţie, procedee stilistice legate de vocabular ori de sintaxă, dar conţin şi principii mai apropiate de estetica sau de filozofia textului literar" [1, p. 387]. În epoca modernă însă, termenul de *poetică* se aplică unei teorii descriptive generale a literaturii care tratează aspectele legate de natura intrinsecă şi de funcţia textului literar. La rândul său, esteticianul Nicolae Balotă, într-un *Argument* plasat în fruntea volumului său *Arte*

poetice ale secolului XX, observă că *de facto* teoria poeziei şi poetica se suprapun adeseori, drept pentru care încearcă să efectueze o disociere terminologică între cercetarea *tehnicii poetice* şi cea referitoare la *artă poetică (ars poetica*). Arta poetică - precizează Nicolae Balotă - „ reprezintă de cele mai multe ori crezul poetic al scriitorilor, un fel de *apologia pro arte sua"*, sau, altfel spus unele „ teze şi idei referitoare la condiţia poetului şi a creaţiei sau la raportul dintre poet şi propria sa artă" [2, p.2]. Aşadar, în timp ce *poetica* reprezintă o ramură a teoriei literare care se ocupă de analiza şi descrierea sistemului de procedee artistice ale operei literare, *arta poetică* este o operă literară în care scriitorul îşi exprimă plastic viziunea personală despre artă şi procesul de creaţie, crezul său literar, programul şi chiar unele opinii privind arta de a scrie.

Tratatul de estetică literară al lui Aristotel, intitulat *Poetica*, a influenţat nu mai puţin celebra *Ars poetica* (epistola *Ad Pisonis - Către fraţii Piso*) a lui Horaţiu şi mai apoi, *L'art poetique* (*Arta poetică)* a lui Boileau (1674).

În epoca modernă, după modelele clasice oferite de Horaţiu şi Boileau, numeroşi poeţi au ţinut să-şi formuleze principiile şi opiniile referitoare la rostul artei, al poeziei şi al artistului în societate etc. în creaţii lirice cu caracter programatic (în care şi-au expus crezul estetic, programul artistic). Aşa încât, încercând să o definim, vom spune că *arta poetică* - în calitate de specie a liricii culte - „ este o poezie cu caracter programatic în care autorul îşi expune, într-un mod mai mult sau mai puţin explicit, propriile opinii, sentimente, idei referitoare la concepţia sa despre artă şi despre poezie în general, la menirea poetului şi la programul său artistic, estetic" [3, p. 98]. Fiindcă arta poetică reprezintă, în fond, o categorie tematică, uneori tema respectivă îmbracă forma altor specii lirice, cum ar fi epistola (Horaţiu: *Ad Pisonis*), poemul (M. Eminescu: *Epigonii*), imnul (O. Goga: *Rugăciune*), elegia (Gr. Vieru: *În limba ta*) ş.a.

În vasta operă poetică a lui Nicolae Dabija - pe lângă speciile lirice mai sus menţionate - întâlnim alte câteva precum meditaţia, psalmul, doina etc., definirea artei poetice fiind una dintre temele majore ale liricii sale şi chiar o condiţie intrinsecă a modului său de a fi în poezie. „ De la un volum la altul - observa, cu îndreptăţire, esteticianul Alexandru Burlacu într-un articol despre *Poetica lui Nicolae Dabija* -, artele poetice exprimă o conştiinţă individuală asupra problemelor de creaţie, identificând de fiece dată statutul poetului şi al poeziei, particularităţile universului său artistic, pe scurt, relaţiile lui cu viaţa şi cu moartea (...). Poeţii cu intuiţie excepţională sunt, de regulă, originali în explorarea virtualităţilor cuvântului, în exprimarea, în cazul lui Dabija, a văzutului nevăzut" [4, p. 3].

Simbolistica „ochiului al treilea" O astfel de artă poetică este chiar poezia titulară a volumului de debut - *Ochiul al treilea* (1975). Apropiat ca viziune de *lăuntricul ochi-vedere în acţiune* al lui Nichita Stănescu, *Ochiul al treilea* al lui Nicolae Dabija este şi el un ochi interior, un ochi al intuiţiei şi visului, cu ajutorul căruia poetul întrevede „ rădăcinile lucrurilor" şi „ lăstarii" lor de mâine: „ Ameţitor, ameţitor se-nvârt în jurul meu/ lucrurile văzute cu al treilea ochi;/ Toate lucrurile văzute cu ochii închişi/

le duc la capăt cu el;.../ Ce-am văzut cu ochiu-al treilea ieri/ va fi doar mâine cu adevărat". Acest ochi mereu treaz face ca eroul liric al lui Nicolae Dabija să vadă, să audă şi să simtă lucruri dintre cele mai neobişnuite, pe care le sugerează prin modalităţi de expresie ce sparg tiparele tradiţionale, ceea ce îl va determina pe Mihai Sultana Vicol să scrie aşa despre colegul său de generaţie: „ Ca poet a debutat impetuos cu forţa unei erupţii şi a fost un deschizător de generaţii de poeţi (...). Şi el, şi Grigore Vieru au manifestat acceaşi smerenie şi ataşament faţă de cele sfinte. În sufletul său avea ceva din Sfântul Augustin. În eul său a rămas fidel educaţiei primite de la părinţii lui, adică a rămas un om legat de satul său" [5, p. 6]. Astfel, sesizând comuniunea dintre zumzetul albinelor şi cel al stelelor, Nicolae Dabija detectează şi distilează esenţele prin prisma aparenţelor: „ Ascult zumzetul stelelor, seara, şi-mi pare/ că-aud nişte albine trudind în livadă:... atâta linişte, se lasă pe pământ,/ că se aud luminile de mâine/ şi imnul cum se teme de cuvânt; lumina foşneşte ca grâul; Iar în cerul de nămete/ dorul lor urnea planete". Referitor la acest sentiment al dorului în lirica dabijiană, Dumitru Matcovschi spunea: „ Dorul la şaptezecişti nu e doar obiect liric, e şi o „ putere impersonală care subjugă" şi o „ vrajă" şi „ o boală cosmică". Ba chiar şi poezia pentru Nicolae Dabija nu e, cum era pentru mine de exemplu, cântec, lacrimă, tremur, fior, e un peisaj al sufletului, poetul fiind, citez, „ un fidel caligraf". Poemul, scrie Nicolae Dabija în unul din poemele sale, e ca un secret din care nimeni nimic n-a aflat, cine-şi spune numele cade în anonimat" [6, p. 3]. Într-adevăr, în amplul poem *Aceste peisaje ale sufletului,* din volumul *Ochiul al treilea*, poezia e definită astfel de către autor: „ Toate aceste poezii nu-s decât/ peisaje ale sufletului,/ decât lumina ce-o-mprăştie fructul,/ că vezi să-ţi scrii în preajma lui poezia,/ un peisaj al sufletului:/ patria, alt peisaj: dragostea,/ disperarea, primăvara, copilăria - aceste peisaje ale sufletului, // prin care noi trecem, mirându-ne: priviţi - munţii, norii,/ păsările, frunzele, ne seamana nouă..." În acelaşi poem întâlnim şi o definiţie oximoronică a poeziei: „ poezia e o bucuroasă tristeţe,/ ea poate fi făcută doar anonim,/ e ca un cântec pe care nu-l auzi/ din cauza liniştii..." Iar în secvenţa a doua a aceluiaşi poem, autorul sa autodefineşte astfel: „Acestor peisaje ale sufletului/ eu le sunt fidel caligraf.../ Toate lucrurile au câte-o aură/ de praf, de propriul praf...", pentru ca în final poetul să fie definit , în chip paradoxal, astfel: „Lumina e luată de vânt,/ peste câmpiile-ntinse din steme./ Nu-s poet, sunt /cel născocit de poeme." Tot în *Aceste peisaje ale sufletului* e prefigurat caracterul mesianic ale unei bune părţi a liricii lui Nicolae Dabija, poezia având – în concepţia sa – implicit funcţia anticipării idealurilor unei lumi virtuale: „Va fi o zi, va veni o zi.../ un soare din an, adevărat,/ simţi cum te cearcă, mai des,/ ca un vers neterminat..." Îar într-un alt poem al aceluiaşi volum de debut, autorul consideră că ceea ce contează cu adevărat, pentru poezia sa, e un punct de vedere asupra lucrurilor, căci „de câmpiile acestea, de frunzele acestea/ sufletul meu mi se umple;/ nu lucrurile întâmplate le cânt, / ci pe cele care-aş fi vrut să se întâmple" (*Eseu*). Referitor la acest caracter mesianic al unora dintre creaţiile lirice ale lui Nicolae Dabija, criticul Adrian Dinu Rachieru spunea: „Efuziunile incantatorii capătă tonalităţi oraculare, urgenţele Istoriei îl obligă să-şi aroge un *rol mesianic*, împăcând graţia lirică şi prospeţimea metaforei cu imprecaţia nutrită de vigoare civică, cântând, precum altădată

Goga – ca tribun şi cărturar – durerile neamului şi toate, dorurile interzise" (...). Pentru N. Dabija, fiecare poem este „ca o scrisoare". Elegiac şi misionar, aşadar, poetul – instalat, la start, în imaginarul neoromantic - scrutează acum, apăsat de tirania realului şi presiunea evenimentelor, prezentul, iradiind speranţă (tocmai prin poetica visării, pendulând între real şi mitic). Şi o face cu sentimentalitate şi luciditate, deopotrivă" [7, p. 282]. În spiritul neoromantic pe care-l sesizează Adrian Dinu Rachieru în creaţia poetică a lui Nicolae Dabija, poezia este un dat divin, e idealul, „luceafărul clar" etern, e darul sacru, pentru că e „ preasfânt/ văzduhul dintre fruct şi floare", ea este expresia preaplinului existenţial, este „ ură" şi „ iubire". În concepţia lui N. Dabija, poezia augmentează dimensiunile lucrurilor, dar le şi interiorizează: „ Privesc lucrurile ca printr-o lacrimă,/ ca printr-o lupă le văd mărite - / iată câmpiile, iată frunzele,/ cum îmi par nesfârşite!// De câmpiile acestea, de frunzele acestea/ sufletul meu mi se umple" (*Eseu*). În acelaşi *Eseu*, Nicolae Dabija defineşte poezia utilizând, la un moment dat, schema specifică figurii de stil numită *chiasm*: „ risipă de cuvinte e poezia,/ risipă de poezie sunt cuvintele". Sau acest dublu chiasm, dintr-o poezie fără titlu: „ zburând, nemaiştiind că zbori,/ murind, nemaiştiind că mori". Nicolae Dabija preferă, aşadar, poezia în ipostaza de forţă generatoare de viaţă. Poezia trebuie să sugereze o multitudine de sensuri şi idei în cuvinte puţine: „ Să scrii poezii lungi/ cu cuvinte puţine..." Sau, ca şi Blaga în *Eu nu strivesc corola de minuni a lumii*, poetul e chemat să „ sporească a lumii taină, întrucât imperativul categoric al artei e acela de a spori „ lumina": „ Scriind - să sporeşti/ ale foii lumine!" (*Eseu*) Tot aici, într-o altă definiţie, poezia e văzută de Nicolae Dabija drept un joc, o consecinţă a libertăţii de imaginaţie: „Să-ţi scrii poeziile toate din nou,/ punând în loc de cuvinte fâşii de soare,/ iar tu să treci de la cuvânt la cuvânt/ ca flacăra de la lumânare la lumânare." În sfârşit, tot în *Eseu*, N. Dabija îşi exprimă tranşant convingerea că adevărata poezie este aceea angajată, militantă scrisă pe câmpul de luptă: „ Poeţi care-şi scriu poeziile în săli de lectură/ şi poeţi care şi le scriu pe câmpul de luptă/ cu propriul sânge pădurile/ cântate de ei înfrunzesc".

Referindu-se la această faţetă a poeticii dabijiene, criticul literar Alexandru Burlacu spunea: „Pentru poetul postmodern, inaderenţa la tipul de poet tribun e un blazon, la Dabija, dimpotrivă, poezia, fără componenta mesianică, e o „ aripă sub cămaşă". Aşadar, esenţial pentru poetica lui Dabija rămâne şi astăzi caracterul paradoxal al imaginarului, al întregului său sistem poetic, al relaţiilor lui antinomice" [4, p. 12]. La rândul său, istoricul literar Ion Rotaru constata că *Ochiul al treilea* „ nu înseamnă refugierea într-un transcendent turn de fildeş, o smulgere definitivă din realitatea tiranică a istoriei ce se desfăşoară sub ochii noştri. *Ochiul al treilea* ne propune un tărâm al poeticului purificat de scoriile terorii istoriei, oferă poetului o tribună sau un soclu care să domine prin vis şi viziunea suprafirească a artei" [8, p. 968].

Definiţii ale poetului şi poeziei. În 1975, Nicolae Dabija plasa, în finalul volumului de debut, o odă închinată creatorului de artă, făuritorului de frumuseţi

artistice. Alcătuită, compoziţional, din două catrene de factură clasică/ tradiţionalistă, cu ritm trohaic şi rimă îmbrăţişată, *Frumuseţe* ne trimite cu gândul atât la mitul estetic, al jertfei pentru creaţie, din eposul naţional, cât şi la cel erotic, avându-i ca protagonişti pe Orfeu şi Euridice, căreia privirea îndărăt i-a fost fatală. Iată versurile: „ Rănită-i frumuseţea, şi zidarul/ se duce-ncet, făr-a privi-napoi;/ nu s-au stricat nici schelele mai noi/ şi nici nu s-a uscat pe ziduri varul.// Un suflu simte parcă-n el, sfinţit,/ temându-se cu-n ochi a cerceta,/ de parcă cu-o privire-ar dărâma/ tot ce-a lăsat în urma lui zidit".

Motivul genialităţii artistului creator de frumos e întâlnit şi în alte piese lirice dabijiene, un exemplu fiind aceste versuri din finalul poemului *Orfeu*: „ Când cântă:/ o moarte se amână/ şi iarba se face mai verde.../ Cuvintele-arar le îngână/ ca şi cum, de le-ar spune, le-ar pierde...// Nemaiştiind în vechi lumine, - / (o, îndoieli atâtea cernu-l!) -/ etern - din urmă-i, cine vine:/ Euridice sau Infernul?!" „Cântecul orfic atoatecuprinzător, ferit de privirea iscoditoare, nefastă a lui Orfeu ieşind din Infern - spunea criticul Theodor Codreanu -, trebuie să accepte ambiguitatea Fiinţei. Altfel spus, poetul nu trebuia să-şi pună întrebarea cine vine din urma lui: Euridice sau Infernul? Între, se află adevărul, profund dramatic. De aceea, trebuie răspuns la întrebarea eminesciană: *Unde vei găsi cuvântul/ Ce exprimă adevarul?* Soluţie grea, fiindcă trebuie regăsită *limba adamică*, „ cuvântul dintâi", cum zice Demiurgul în *Luceafărul*, limbă pe care au încercat s-o recupereze toţi marii poeţi ai lumii" [9, p. 109].

O posibilă definiţie a creatorului de frumos în ipostaza de poet liric – care ar vrea să scrie „ o poezie, să palpite ca inima" -, ne oferă autorul *Ochiului al treilea* şi în aceste versuri din *Jurnal*: „Nu răsfoi această carte/ ca şi cum nimic nu-i spus:/ între paginile şase şi şapte/ atâtea foi, cititorule, nu-s. // Nu citi prea repede filele,/ s-ar putea frumuseţea să-ţi scape./ Printr-o ureche de ac trec cămilele/ către proverbe să se adape.// Poetul e cel care iar şi iar –/ cu viaţa lui toată risipă –/ din răsputeri, în fiece seară,/ reţine-nserarea cu-o clipă." Esenţa poeticii *Ochiului al treilea – a vedea nevăzutul* şi *a auzi neauzitul* – descinde din trunchiul viguros al eminescianismului: „Iară ochiu-nchis afară înlăuntru se deşteaptă". De altfel, e ştiut că Nicolae Dabija a închinat lui Eminescu mai multe poeme, între care cel mai izbutit, strălucind prin desăvârşire artistică, este cel intitulat chiar *Eminescu* (din volumu*l Aripă sub cămaşă*, 1989):

„Când mă gândesc
cât de mult
ne iubise
izvoarele,
şi codrii,
şi doinele
ce au fost a-l cunoaşte –
îmi vine să cred
că poeţii mari
îşi aleg
popoarele

în mijlocul cărora
au
a se naşte."

Dacă în volumul de debut, Nicolae Dabija vedea, cu un ochi lăuntric („înăuntru îndreptat") ceea ce „alţii n-au să vadă", în volumele care au urmat – deşi imaginea lumii este acum sensibil diferită – tema poetul şi poezia capătă parcă o amplitudine sporită de la o carte la alta, fiind reluată cu insistenţă. O astfel de poezie despre poezie este, de pildă, *Rugă* din volumul *Zugravul anonim* (1985), din care criticul Mihail Dolgan reproducea, într-un articol, această strofă finală: „Rugă-cântec, rugă-plânset, rugă-blestem/ (naivă, credulă, nebună)/ de aed care crede cu un poem/ c-ar putea face lumea mai bună." „Poetul – comenta criticul în volumul *Literatura română postbelică* – crede cu toate fibrele fiinţei sale în efectul magic al slovei artistice, în forţa transformatoare a acesteia" [10, p. 546]. Un alt comentator e de părere chiar că libertatea fanteziei din *Ochiul al treilea* e înlocuită, în unele creaţii ulterioare, cu libertatea „nebunului", ştiut fiind că „nebunul" este – şi în alte literaturi – cel care spune adevărul până la capăt. „Metamorfoza cea mai evidentă – constată, în acest sens, Alexandru Burlacu – e în ciclul „Săgeată înfiptă-n aer", unde poetul e deja un virtuoz al scrisului evaziv, uneori chiar subversiv (...). O precizare se impune totuşi. Libertatea fanteziei este exaltată şi exersată ingenios cu un fals sentimentalism, pentru a recurge programatic la un registru de aluzii echivoce, la o simbolistică plină de ambiguităţi şi ambivalenţe" [4, p. 5]. În spatele aparenţelor, al falsului sentimentalism, se ascund tragediile creatorului angajat, nevoit să trăiască într-o lume în derivă, „o Arcadie în negativ" care era Moldova în anii regimului sovietic. „La Dabija – constată, cu justeţe, Alexandru Burlacu – libertatea în zborul fanteziei duce (în „*Săgeată înfiptă-n aer*" din volumul *Apă neîncepută* 1980) la libertatea unui joc al nebunilor. Eul poetic, un fals naiv, vede un soare bătrân, zgâriat de păsări, care s-a răcit de tot, pe care „un nebun îl trage de raze,/ aşa părându-i-se mai frumos". Poetul, care îl cântă pe Homer, vede cu ochiul lăuntric ceea ce nu voiau să vadă poeţii care îşi sincronizează pulsul inimii cu bătaia de cap a regimului. Vederile ochiului lăuntric echivalau, în anii „ stagnării", cu un act de curaj pntru care disidenţii erau condamnaţi la tăcere sau izolaţi în psihiatrii" [Ibidem, p. 6].

Tot din volumul *Apă neîncepută* face parte tulburătorul poem *Dreptul la eroare*, având ca temă responsabilitatea pe care trebuie să şi-o asume nu doar poetul, ci scriitorii, în genere, care se adresează nu doar contemporanilor, ci şi generaţiilor viitoare. Inspirată din celebra zicere a lui Miron Costin – cel dintâi poet cult din literatura noastră – conform căreia „nici iaste şagă a scrie ocară vecinică unui neam, căci scrisoarea iaste un lucru vecinic", Nicolae Dabija exprimă, în *Dreptul la eroare*, un patetic *credo* al său, acela că „poeţii nu au dreptul la greşeală": „Poeţii nu au dreptul la eroare, / cum ei depozitează adevărul,/ în jurul lor se-adaugă, lin, veacul:/ precum în jurul sâmburelui – mărul". Dând o înaltă apreciere menirii aedului în cetate sau, prin extensie, rolului poeţilor în viaţa unui popor, autorul decretează: „De ar muri aezii într-o ţară –/ colo-ar trăi cel mai sărac popor;/ o, parcă i s-ar smulge unei flori/ mireasma toată c-un

aspirator;// graiu-ar părea umil, şi adevărul/ ar fi ca o armată părăsită/ în ploaie şi-ntuneric, ce aşteaptă/ de peste tot – să fie încolţită".

Principii şi idei din categoria celor mai sus menţionate a formulat Nicolae Dabija nu doar în creaţiile sale lirice, ci şi într-o serie de interviuri sau articole. Aşa, de pildă, referitor la condiţia poetului şi a poeziei în viaţa unui popor Nicolae Dabija exprimase, în eseul *Necesitatea poeziei* (1985) concepţii similare celor din *Dreptul la eroare.* „Poezia – spunea atunci autorul eseului – este o necesitate mai reală decât realitatea însăşi" (...). Tocmai de aceea „Poetul contribuie la bunăstarea patriei sale prin ceea ce scrie. Aşa cum un arbore are nevoie de sol pentru a se prinde cu rădăcinile-n el, ca să nu-l ia vântul, un poet n-ar putea supravieţui fără aerul unei patrii concrete".

Omagiindu-l pe Nicolae Dabija cu prilejul aniversării a cincizeci de ani, un scriitor aromân vedea în *Dreptul la eroare* (1993) „o carte de suflet, densă, expresivă", adăugând acest incontestabil adevăr: „Un tradiţionalist", Nicolae Dabija, vor zice unii. Multora le scapă modernitatea de fond a tradiţionaliştilor, care nu s-au jucat nici o clipă cu poezia, cu literatura, cu frumosul" [11, p. 2].

Statutul poetului şi al poeziei constituie şi tema unei alte *arte poetice* din volumul *Apă neîncepută,* unde poetul crede cu fermitate că: „Vin vremi când liniştea e la cer strigătoare,/ când cuminţenia comite cele mai multe/ erori;/ când tăcerea e mai asurzitoare/ decât scrâşnetul tramvaielor în zori." (*Poetul*). În sfârşit, într-o altă creaţie memorabilă din *Apă neîncepută*, Nicolae Dabija sugerează că istoria devine, în unele epoci, în mod paradoxal, unica modalitate a poetului de a se referi la prezent. „Este timpul când apelul la istorie – scrie Alexandru Burlacu – devine unica şansă a artistului de a vorbi despre prezent, o modalitate evazivă de implicare în problemele cu adevărat stringente ale regimului totalitar" [4, p. 5]. Aşa se face că poetul, aflat sub teroarea istoriei, are teamă de o carte care ar cuprinde toate versurile ce încă nu le-a scris: „Mi-i teamă de o carte (o văd ades şi-n vis), / pe care aş deschide – o – nfrigurat/ şi-n paginile ei aş da-deodat' - / de toate versurile ce încă nu le-am scris (...)// Parcă mă văd citind – în acea carte/ doar pân' la mijloc orice poezie,/ ştiind ce-i scris, deodată, mai departe,/ cum dintr-un rând poemu-ntreg învie." (*Mi-i teamă de o carte).*

Tema *condiţia poetului şi a poeziei* va fi reluată şi perpetuată, de Nicolae Dabija, cu şi mai mare insistenţă în cel de al treilea volum al său de versuri – *Zugravul anonim* (1985), care se deschide chiar cu această, oximoronică, *artă poetică:* „Precum un cerc cu centrul în afara sa,/ precum o secundă, în care începe Vecia,/ precum un cer născocindu-şi propria stea - / poezia" (*Poezia*).

O patetică pledoarie *pro-domo*, în apărarea poeţilor şi a poeziei, este – în acelaşi volum – poemul *Memoriu*. Elaborată în manieră postmodernistă, caracterizată adică prin ironie şi autoironie, dar şi prin spirit ludic, această insolită *artă poetică* debutează astfel: „Stimate director general/ de la uzina de produs poeme,/ scuzaţi că Vă răpesc din vreme/ eu, al/ D-voastră zilier, cu umilinţă/ aş vrea să vă aduc la cunoştinţă:/ nu e de vină poezia/ că pe planetă s-a scumpit hârtia,/ şi nici poeţii nu-s de vină/ dacă cerneală-i mai puţină." Iar în final, autorul conchide „că e nevoie încă de poezie/ pe globul-acesta./ Să se ştie./ Cu toată dragostea şi grija,/ al D-voastră,/ N. Dabija."

O paradoxală *artă poetică* ar putea fi considerată şi poezia *Homer*, înrudită, într-un fel, cu *Ochiul al treilea*, în măsura în care genialul aed-orb fiind-fusese capabil să vadă o lume „înlăuntrul lui": „Amurgul e ca un drapel/ purtat prin sânge./ Nu aedul lacrima-şi plânge -/ lacrima-l plânge pe el (...).// Orb, bate-aceleaşi cărărui./ Şi lumea cum – a câta oară?! - / nu o găseşte în afară,/ o caută-nlăuntrul lui (...). // În faţa filelor gălbui/ mă-ntreb, cum bolţi sunt zădărâte:/ de n-ar fi fost orb – oare lui/ i-ar fi fost dat să vadă-atâte?!"

Şi în *Aripă sub cămaşă* (1989) există câteva piese lirice din categoria *artelor poetice. Precuvintele*, de pildă – poem de factură modernă, în vers liber şi vers alb, cu măsură variabilă –, este un elogiu adus *cuvântului* în ipostaza sa de materie primă a poeziei. Nu e vorba însă, aici, de orice fel de cuvânt, ci doar de „acele cuvinte primordiale,/ din vremile când cuvintele declanşau lumi,/ când trăiau poeţi visaţi de cuvinte..." Autorul consideră că: „A scrie cu precuvinte – e ca şi cum/ ai scrie cu înseşi/ obiectele şi întâmplările;/ tu ai declanşa şi tu i-ai stinge." În secvenţa finală, poetul se imaginează revenit la „anul Unu", capabil să domine Cuvântul „pulsând, sub mâna mea, ca o tânără fiară,/ fără şă ştiu nici eu prea bine ce are de gând:/ să se lase-mblânzit/ sau, lăcomos, să mă sfâşie..."

Militantismul *artelor poetice.* O remarcabilă *artă poetică* este, în *Aripă sub cămaşă,* această *Scrisoare către cititor*, care anunţă discret noua direcţie, militantă, pe care se angajează lirica dabijiană de după 1989. Poetul se adresează, cu directeţe, potenţialilor cititori, întrebându-se retoric: „Izbuti-voi să zic ce te doare,/ c-un cuvânt pentru tine aparte?/ Fiece poem este ca o scrisoare,/ pe care ţi-o trimit de departe.// Îmblânzi-voi cuvintele-n veci sfidătoare?!/ Cu-aceleaşi pietre şi-acelaşi mortar – / poţi să înalţi un altar./ Sau o închisoare.// Iartă-mi, rogu-te, acest vis nebunesc,/ naivitatea de-a crede că-ntr-un catren - / poate încape-un destin omenesc,/ raiul întreg, şi ceva din infern." Cât despre militantismul liricii dabijiene, e de precizat că acesta a generat reacţii vehemente din partea unor critici. „Contestările poeziei lui Dabija – constată Alexandru Burlacu – veneau de obicei din partea poeţilor de curte, deranjaţi de „poezia pură", de caracterul ei orfic. După *Zugravul anonim*, criticile devin mult mai vehemente şi vin din direcţii diferite, de aici şi ipostaza poetului de luptător pe metereze într-o cetate asediată. Mai cu seamă în *Aripă sub cămaşă* (1989), volum cu un puternic filon publicistic, poezia militantă, învăluită altădată într-o imagistică uşor aluzivă, se declanşează într-un limbaj de tribun" [4, p. 8]. Într-adevăr, Nicolae Dabija – „lider de generaţie", animator al Renaşterii basarabene şi luptător ca nimeni altul pe baricadele românismului – este un creator cu conştiinţa deplină a menirii sale în colţul zbuciumat de planetă unde i-a fost dat să viеţuiască. Nu e întâmplător faptul că, în *Aripă sub cămaşă*, Nicolae Dabija – ca şi alţi basarabeni-i se încredinţează lui Eminescu prin acest catren pus chiar la început: „Nu oboseşte niciodată să răsară/ Luceafărul – steaua noastră polară!/ Steaua care – dacă ar cădea/ Ar trage întreg cerul după ea". Aceleiaşi teme a reînvierii sufleteşti a românilor basarabeni i se subsumează – tot în *Aripă sub cămaşă* – şi celebra *Baladă,* devenită una dintre cele mai populare melodii" graţie

creaţiei compozitorului Teodor Chiriac. Între vocea orfică a lui Nicolae Dabija din această *Baladă* şi melodia interioară a *Doinei* eminesciene, ambele de o profundă simplitate, există parcă o tainică legătură: „Cât trăim pe-acest pământ/ Mai avem un lucru sfânt:/ O câmpie, un sat natal,/ O clopotniţă pe deal.// Cât avem o ţară sfântă/ Şi un nai care mai cântă,/ Cât părinţii vii ne sânt - / Mai există ceva sfânt (...) // Cât Luceafărul răsare/ Şi în cer e sărbătoare,/ Şi e pace pe pământ - / Mai există ceva sfânt.// Cât avem un sat departe,/ Şi un grai ce n-are moarte,/ Cât ai cui zice „părinte!" - / Mai există lucruri sfinte". În aceeaşi ordine de idei, frumuseţea graiului, a limbii române – la care ne-am referit şi cu alt prilej – este un fenomen care poate întrece însuşi lucrurile create de Dumnezeu: „Iertat ne fie, Doamne, acest grai/ şi frumuseţea lui care încearcă/ să-ntreacă lucrurile ce le ai/ fost izvodit, tot pentru dânsul parcă" (*Cronicarii)*. Remarcând că în multe din poeziile lui Nicolae Dabija există o demnitate ca de statuarie, istoricul literar Ion Rotaru formula şi această constatare pertinentă: „ El se distanţează în anume chip, de realitate, o transcende, fără a se depărta prea tare de ea totuşi, atât numai cât este necesar să o exorcizeze, să o domine" [8, p. 969]. Unei astfel de realităţi aparţineau poeţii conformişti, poeţii „de curte", obedienţi Puterii, pe care Nicolae Dabija – capabil să schimbe, la nevoie, elegia în pamflet, cum bine remarcase Eugen Simion – îi discreditează fără cruţare în *Mierla domesticită* (1992). Autorul reia aici magistral ideea profetului fals, vituperând poeţii de curte, afonia „păsărilor surde": „Pasăre crescută cu grăunţe,/ ce s-a dezvăţat demult să zboare,/ vezi cum vântul, umilit, tresare/ atingându-se de penele ei unse,/ şi în ochii ei – cum cerul moare.// Mută umblă printre orătănii/ şi adoarme grasă pe stinghii;/ pasărea amiezilor pustii/ timpu-şi pierde-n căutarea hrănii/ sau batjocorită de copii.// (...) Numai ochii ştiu să o denunţe, când o boare de vântuţ tresare,/ pe această mută zburătoare/ ce-a schimbat un cer fără hotare/ pe o troacă plină cu grăunţe."

Despre poeţi şi despre poezie se face vorbire şi în amplul poem *Intoarcerea lui Eminescu* – în care e rememorată odiseea neamului românesc din Basarabia – aşezat în fruntea volumului *Dreptul la eroare* (1993) în care citim: „Ne-au bătut şi cerul şi pământul,/ vremuri grele au trecut pe-aici,/ ne ziceam: s-avem pâinică-n casă,/ fără poezie – om mai trăi (...)// Asta e durerea noastră mută/ că visând să-şi numere arginţii - / câte-un Iuda, la un colţ de stradă,/ vinde-şi şi poeţii şi părinţii." Sau: „Căci la noi aşa-i de la un timp - / dacă-ngheaţă via sau puieţii - / pentru tot ce se întâmplă-n ţară-/ nu răspund miniştrii, ci poeţii".

Un simbol cu totul aparte în câteva dintre *artele poetice* ale lui Nicolae Dabija este *fulgerul*, care are, pe de o parte, rolul de a detuna răul şi minciuna, iar pe de altă parte de a propovădui binele şi adevărul. De aceea, poetul este asemuit cu preotul: „Poetul este ca preotul care aduce ploaia/ pe arşiţă,/ cântând-o./ El spune cuvinte ce declanşează fulgere/ şi ploaia la vremuri/ de secetă" (*Dreptul la iluzie*). E periculoasă această profesie de a fotografia fulgere – ne informează autorul volumului *Cercul lăuntric* (1998) - „aproape la fel de periculoasă ca viaţa însăşi", din pricină că uneori câte un fulger „loveşte şi în mine" şi atunci poetul rămâne doar o frumoasă amintire: „Vă las ca amintire acest fulger/ care am/ fost" (*Fotograful de fulgere*). Referindu-se la poeme precum *Fulger*

înrourat şi *Fotograful de fulgere* – care au devenit, ulterior, titluri ale unor volume de versuri, Mihail Dolgan considera că acestea, „consfinţesc simbolul „fulgerului" drept o imagine cu multiple funcţii oximoronice care exprimă plenitudinar principalele esenţe lirice ale universului artistic al lui N. Dabija", căci fulgerul, în *artele poetice* ale autorului, „străluminează printr-o maximă trezie, întreg *cerul lăuntric* al creaţiei, ozonificându-i şi purificându-i lirismul atoateînvăluitor" [12, p. 517]. Nu putem merge mai departe înainte de afirma surprinzătoarea modernitate a poeziei *Fotograful de fulgere,* exemplară pentru consonanţa indestructibilă între conţinutul ideatic şi forma artistică. Eliberată de rigorile prozodiei clasice, poezia se focalizează pe mesajul care constă în identitatea deplină între poet şi fotograful de fulgere: „Eu fotografiez fulgere/ despicând bezne,/ ceruri,/ sau brazi..." Inspirata metaforă din titlul poeziei îl va fi determinat pe criticul George Băjenaru din S.U.A. să scrie, în 1998: „Iată de ce cred, cu toată convingerea, că misiunea conştiinţei poetului Dabija este una sfântă (...). Cartea de poeme *Cerul lăuntric* atestă o îndelungă experienţă literar-artistică, fondată pe o conştiinţă vizionară, de poet modern şi hipersensibil la tot ce e valoare umană, un poet a cărui vocaţie a fost sorbită de Dumnezeul geniului din popor, cum ar fi spus Eminescu" [13, p. 7]. Dacă unele poeme precum *Fotograful de fulgere,* sunt de o modernitate fără cusur, altele, dimpotrivă, se remarcă prin clasicitatea formulei căutate, ca în aceste simpatice miniaturi din *Clepsidră*: „Precum pădurarul copacii buni de tăiat -/ moartea ne-nseamnă./ Nici n-a început vara/ şi de-acum e toamnă.// Linişte asurzitoare,/ pe care-ca pe un poem-o înveți./ Nisipul din clepsidră/ e plin cu praf de poeți."

O meditaţie pe tema *poetul* şi *poezia* este şi *Cetate asediată,* un poem superb, în cheie mesianică, al cărui titlu face aluzie la permenenta stare de teroare în care se află Basarabia. Este readusă în discuţie, printr-o interogaţie retorică, ideea artei militante/ angajate, a implicării poeţilor în lupta pentru realizarea idealului naţional: „Ce caută poeţii în biblioteci,/ când ei sunt aşteptaţi pe baricade?!" Comentând poemul, Alexandru Burlacu concluziona: „Aici aflăm chintesenţa poeziei sale, reductibilă la un adevărat apostolat cultural, pe care unii o tratează cu condescendenţă." [4, p. 11]. Într-adevăr, în această „cetate asediată" poetul, „mereu rănit când de cuvânt,/ când de cuţit", născut să învingă, nu să plângă, are conştiinţa trăirii totale, ca în acest *Remember:* „Eu nu pot spune:/ mi se pare c-am trăit./ Eu am trăit cu adevărat./ Şi-am suferit/ şi-am sperat.../ Eu nu pot spune:/ mi se pare c-am trăit".

Cititorul – ca instanţă a comunicării. O *artă poetică* este şi piesa lirică *Cititor de poeme* – din volumul *Psalmi de dragoste* (2014) – în care scriitorul se adresează cititorului ipostaziat în postura de instanţă a comunicării: „Acest poem pe care-l citeşti/ nu există/ decât în imaginaţia ta,/ urmând de fapt să-l scriem împreună: / eu – cuvintele, / tu – restul ." Poem de factură modernă sub raport formal – asemeni multor altora din ultima perioadă de creaţie a lui N. Dabija – acest *Cititor de poeme* e surprinzător de modern şi sub raportul conţinutului ideatic, întrucât pare că autorul transfigurează liric aici concepte actuale privind estetica receptării: „De tine, de tine depinde viaţa

poemului:/ eternitatea lui de o clipă,/ secunda în care se aciuiază vecia;/ iar acum: deschide fereastra/ să intre timpul/ în toate silabele lui."

În sfârşit, un ciclu de inedite din 2016, intitulat *Indimineţări*, se încheie cu poemul *Chiar şi azi* – meditaţie lucidă asupra condiţiei poetului şi a poeziei în lumea contemporană. Sunt enunţate, de fapt, aici cele două principii ireconciliabile în teoria conceptului modern de poeticitate – poezia angajată/ militantă şi „poezia pură", care se exclud reciproc : „Chiar şi azi, când în lume/ pentru poezie nu mai e loc,/ se mai scrie cu sânge,/ se mai scrie cu foc.// Chiar şi azi, pentru-un vers/ chemat să împrăştie ceaţa,/ unii-şi dau aere,/ alţii-şi dau viaţa." Ca şi în poemul *Testament,* unde autorul lasă drept moştenire trandafirul, şi aici afăm cele două direcţii – mai sus menţionate – ale poeziei: „Chiar şi azi, pentru-o strofă, / chiar şi azi, pentru-o carte/ se condamnă la nemurire,/ se condamnă la moarte.// Chiar şi azi – când citită-i/ poezia tot mai arare -/ pentru ea se mai trăieşte, pentru ea se mai moare". Cu toate acestea, finalul poemului e unul optimist: „Copilo, care citeşti biblioteci/ cu-o lumină-n ochi tristă,/ nu crede ce zic cârcotaşii - / poezia există!"

Conzluzii

Dacă ar fi să epelăm la metoda statistică, am observa că, din abudenta creaţie poetică a lui Nicolae Dabija, tema *poetul şi poezia* şi-ar putea revendica vreo patruzeci de piese lirice. Circa jumătate dintre acestea conţin doar aprecieri întâmplătoare, fulgurante – dar tocmai de aceea extrem de memorabile şi percutante – la temă. Formulate în câte o secvenţă, o strofă sau doar într-un singur vers. Cealaltă jumătate e formată din creaţii axate/ dedicate integral teoretizării rolului creatorului de frumos în lume şi rostului artei în genere, precum şi transfigurării lirice a unor opinii privind condiţia poetului şi a poeziei. Din această a doua categorie, a *artelor poetice* propriu-zise – unde Nicolae Dabija se vădeşte a fi un redutabil critic de artă, teoretician al literaturii în genere şi cu deosebire, al poeziei – am putea enumera aici, într-o ordine absolut aleatorie, poeme precum *Ochiul al treilea*, *Aceste peisaje ale sufletului, Dreptul la eroare, Poetul, Rugă, Memoriu, Poezia, Scrisoare către cititor, Mierla domesticită, Precuvintele, Fotograful de fulgere, Clepsidra, Eminescu, Trandafirul, Cetate asediată, Testament, Cititor de poeme, Despre construcţia poemului, Doruri interzise, Şi cărţile au suflet, Chiar şi azi* etc.

Iar dacă ar fi să ne întrebăm ce aduce nou Nicolae Dabija prin creaţiile lirice pe tema poetul şi poezia, ar trebui să observăm, înainte de toate, că poetul ne solicită o atitudine empatică, învitându-ne să ne apropriem de aceste poeme ca de nişte „peisaje ale sufletului" său mereu deschis către lume, către aspiraţiile conaţionalilor săi. Lumea poetului e una a „cerului lăuntric" ori o lume a unui „cerc de cretă", o lume „în al cincilea anotimp", o lume în care, deşi „libertatea are chipul lui Dumnezeu", totuşi „pentru poezie nu mai e loc", de aceea poetul trebuie să fie vigilent, să vadă şi cu „al treilea ochi", să fie „săgeată înfiptă-n aer" sau „o lacrimă care vede", nu o „mierlă domesticită", fiindcă „chiar şi azi pentr-o carte/ se condamnă la nemurire,/ se condamnă la moarte."...

Poetică în întregime şi profund lirică, creaţia dabijiană în genere, dar cu deosebire cea având ca temă *statutul poetului şi al poeziei*, se sprijină – am zice – pe trei cariatide: adevărul, simplitatea şi frumuseţea. Toate aceste caracteristici, măiestrit imbricate cu o sensibilitate modernă acută şi cu un excepţional dar de a se face ecoul celor mai adânci aspiraţii ale sufletului autohton concură la izbânda artistică a artelor poetice dabijiene. Nu întâmplător poate una dintre creaţiile din această categorie se intitulează chiar *Frumuseţe...* Poate că tocmai această indeniabilă consonanţă a adevărului ideatic, a fondului cu expresia artistică asigură succesul de public şi de critică al poeziilor lui Nicolae Dabija, după cum în concomitenţa adevărului cu simplitatea şi frumuseţea rezidă puternica impresie pe care o produc *artele poetice* dabijiene...De obicei, autorul preferă expresia aleasă, capabilă – prin lirismul ei – să atingă limita profunzimii şi o maximă intensitate emoţională. Cu siguranţă că niciunul dintre poeţii români contemporani, de pe ambele maluri de Prut, nu poate concura cu Nicolae Dabija în ceea ce priveşte truda lui asiduă şi exigentă asupra cuvântului, asupra ritmului şi rimei, asupra armoniilor interioare şi exterioare ale versului. Numai prin atari proces acribios de elaborare a versurilor a reuşit poetul să imprime naturaleţe şi perfectă cursivitate creaţiilor sale lirice. Poeziile sale se disting atât printr-o compoziţie strofică (tectonică) ingenioasă, cât şi printr-o diversitate de tonalităţi. Multe dintre creaţiile sale cultivă o poetică particulară, explorând intens esteticul poeziei populare, ceea ce le conferă însuşiri precum muzicalitatea, melodicitatea şi armonia. Iar cele subsumate temei *poetul şi poezia* reuşesc să sporească prestigiul omului de artă şi cărturarului Nicolae Dabija, care a pledat ca nimeni altul, cu ardoare şi patos cauza propriei arte (*apologia pro arte sua)*, consacrându-se plenar înaltei sale meniri...

Referinţe bibliografice

Grati, Aliona. *Poetică,* în *Dicţionar de teorie literară. 1001 de concepte operaţionale şi instrumente de analiză a textului literar*. Ediţia a II-a revizuită şi completată, Chişinău, Editura „Arc", 2018.

Balotă, Nicolae*. Argument*, în *Arte poetice ale secolului XX. Ipostaze româneşti şi străine,* Bucureşti, Editura „Minerva", 1997.

Chiscop, Liviu. *Arta poetică,* în *Teoria literaturii. Concepte operaţionale*, Bacău, Editura „Bacovia", 2013.

Burlacu, Alexandru. *Poetica lui Nicolae Dabija*, în *Philologia, LV,* nr. 3-4 (267-268), mai-august 2013, pp. 3-12.

Vicol, Mihai Sultana. *Simţirea lui se aude în noi*, în *Literatura şi Arta*, nr. 20 (3949), 20 mai 2021, p. 6.

Matcovschi, Dumitru*. Acelaşi poetul, aceeaşi poezia*, în *Moldova suverană*, miercuri, 15 iulie 1998, p.3.

Rachieru, Adrian Dinu. *Nicolae Dabija – neoromantism şi mesianism*, în *Poeţi din Basarabia,* Bucureşti, Editura Academiei Române, Chişinău, Editura „Ştiinţa", 2010.

Rotaru, Ion. *Nicolae Dabija,* în *O istorie a literaturii române de la origini până în prezent*. Ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Dacoromână, 2009.

Codreanu, Theodor. *Nicolae Dabija şi poetica zborului,* în *Scriitori basarabeni*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2019.

Dolgan, Mihail. *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări,* Chişinău, Editura „Tipografia Centrală", 1988.

Cândroveanu, Hristu. *Nicolae Dabija,* în *Deşteptarea. Revista aromânilor,* nr. 9, septembrie 1998, p. 2.

Dolgan, Mihail. *„Dorurile interzise" ale lui N. Dabija din perspectiva hermeneuticii*, în *Poezia*

contemporană, mod de existență în metaforă și idee, Chișinău, Editura „Elan Poligraf", 2007.
Băjenaru, George. (*Nicolae Dabija: „Cerul lăuntric"*), în *Cuvântul românesc* (Hamilton-Canada), noiembrie 1998, p. 7.